

СОҲАГА ДОИР ТЕРМИНЛАРНИНГ ТАРЖИМА ҚИЛИШДА ФУНКЦИОНАЛ-СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Пўлатова Ўзгилхон Собиржон қизи
Андижон давлат тиббиёт институти
Хорижий тиллар кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада юридик терминларнинг лексик мувофиқлиги, таржима қилиш муаммолари ва олимларнинг назариялари кенг ёритиб берилган. Бир тилдан иккинчи тилга таржима қилиш жараёнидаги муаммолар ёритиб берилган.

Калит сўзлари: *тил, лексика, хусусият, термин, таржима*

Дунё ва маҳаллий тилшунослик соҳасига доир тадқиқот ишларини таҳлил қилар эканмиз ҳар қайси тилнинг ўтмиши, тил билан боғлиқ ўзигагина хос маданияти ҳамда ўша тилдан фойдаланувчи халқнинг кадр-қийматини белгиловчи бадиий ёдгорликларига мурожаат қиламиз. Ўрганиш жараёнидаги амалий ва назарий тадқиқ изланувчи, тадқиқотчи ва ўқувчиларни бевосита таржима соҳаси томонга етаклайди. Ҳозирги замонавий тилшуносликнинг таржима соҳасида таржимонга қўйилаётган асосий вазифа шуки, муайян тил аслиятга доир манбани замон билан ҳамнафас равишда, яъни давр талабида иккинчи тилда баён этиш. Чунки замонавий таржима соҳасининг бадиий маҳорат кўникмаларини ҳар томонлама мукамал эгаллаш, ўзга тилга оид ранг баранг манбани иккинчи тилга аслиймонанд тақдим этиш ва ушбу нозик жараёнда сўзларнинг қўлланишига кўра уларда акс этган турли маъно қирраларини мужассамлашиши таржима соҳасини нақадар мураккаб, масъулиятли ва ўзига хос нозик ижодий жараён эканлигидан далолат беради.

Таржима амалиётида юзага келувчи мана шундай интеллектуал мураккаб жараён таржимон зиммасига жуда катта масъулиятни юклайди, чунки фақат бир тилга тегишли аслий манбанинг асосий мазмуни тасвир этилган тилшуносликка доир қирраларидан бошқа, таржимон зиммасида асарнинг лингвомаданий манзараси, тарихий-маданий ҳаёти, руҳий кечинмалари билан боғлиқ ижтимоий жиҳатларни ҳам кўздан қочирмаслик каби қўшимча вазифалар масъулияти мавжуд. Бунинг оқибатида таржимонга аслият асари(матн, ҳикоя, шеър ва ҳ.к.)ни бошқа бир тилда янгитдан қайта яратиш имконияти тақдим этилади. Жумладан, тилшунослик таркибида муайян соҳа терминларини таржима қилиш жараёни таржимондан икки қарра кўпроқ эътибор, синчковлик ва масъулиятни талаб қилади. Сабаби терминлар ўзига тегишли соҳанинг муҳим бўғини ҳисобланиб, уларнинг таржима тасвиридаги аниқлиги соҳанинг воқелиги ва умумий

манзарасини ёритиб беради. Шундай экан таржима жараёнидаги кичик бир механизм ҳам соҳага оид бутун матннинг таржима адекватлигини таъминлашга хизмат қилади.

Бу борада таржимашунос олим Қ.Мусаев: “Таржимада шакл ва мазмун муносабатини бежирим талқин этиш зарурати санъаткор олдига асарнинг бадий нафосати ва миллий хусусиятини юзага келтирувчи барча лисоний-услубий воситалар вазифаларини ижодий акс эттира оладиган муқобил тил ва нутқ бирликлари танлаш вазифасини кўяди”¹ – дея қайд этган.

Таржиманинг бевосита онг билан боғлиқ жараён эканлигини Ғ.Саломов кўп бора таъкидлаган. Хусусан: “Тиллардан-тилларга таржима қилиш мумкинлигини асослайдиган нарса шуки, жаҳон халқлари гарчи турли-туман тилларда сўзлашсалар ҳам, аммо уларнинг тафаккур қонунлари бир хилдир”² – деб ёзган эди.

Инглиз тили ва ўзбек тиллари кўламида юридик соҳасига хос терминлар таржима жараёнида ўзлари ифодалаётган тушунчанинг ўзига хос белгиси, лексик-семантик табиати, интеграл хусусияти яққол намоён бўлади. Шунга кўра улар таржима орқали аслият тили тақдим этган муайян соҳа ва унинг амалиёти билан боғлиқ хосланган маълумотларни суҳбатдошга етказиб беради ва уларни англашда қийинчилик туғдирмайди. Бугунги кунда инглиз тилидан ўзбек тилига ўгириляётган аксарият бирикмали терминлар тилимизда структур жиҳатдан кўп таркибли сўз бирикмалари орқали ҳавола этилишини тақазо этмоқда. Буннинг асосий сабаби аслият терминлари таркибидаги терминларнинг лексик ва фразеологик бирликларнинг термиолгик жиҳатлари билан хосланади. Чунки терминология соҳасида бир таркибли терминларнинг лексик шаклини синтактик мураккаблашувига олиб келиш ҳолатлари амалда мавжуд.

Инглиз ва ўзбек тиллари юридик соҳаси терминларининг таржима жараёнидаги семантик хусусиятлари, уларнинг қўлланиши, синтактик имкониятлари, тилнинг лексик тизимида “жойлашиш” ўрни турли тилларда ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, таржима қилиш амалиётида структурал жиҳатдан доим ҳам мутаносиб эмас. Чоғиштириляётган тилларнинг таржима жараёнида семантик тафовутини барча ҳолатларини доимий қамраб олиш имкони бўлмаганлиги боис, таржимашунослар мазкур лисоний жараённи семантик хоссаларига қараб эмас балки лексик хусусиятларига қараб ўрганамиз.

Шунга кўра, тилшунос олим Ғ.Раҳимов, инглиз ва ўзбек тилларидаги лексик мувофиқлик турлари қуйидагича таснифлайди:

1. Тўлиқ лексик мувофиқлик.

¹ Мусаев Қ. Таржима назарияси асослари. Фан. -Т.: 2005.-4 б.

² Саломов Ғ. Тил ва таржима. Т.: 1976.-285 б.

2. Қисман лексик мувофиқлик.
3. Умуман мос келмаслик.
4. Номутаносиб лексик мувофиқлик.³

Биз олим қайд этган таснифлар асосида юридик соҳа терминларининг таржима жараёнидаги лексик мувофиқлигини таҳлилга тортдик.

1) **Тўлиқ лексик мувофиқлик** – ушбу жараён чоғиштирилаётган тилларнинг терминологик қатламида фаол учрайдиган таржима жараёни ҳисобланади, боиси терминологик тизимда конкретлик муҳим ва одатда маълум тил таркибидаги медитцина, кимё, ҳарбий, био-технология қолаверса, юридик соҳа терминларини иккинчи тилга таржимасида лексик мувофиқлик жуда аҳамиятли. Агар таржима ғализ ёки хато баён этилса, унинг оқибатлари биргина шахсга эмас, балки бутун бир жамиятга салбий таъсир кўрсатиши мумкинлиги инкор этилмайди.

Шунга кўра, соҳа терминологияси таржимасида улар қуйидаги бир неча лексик гуруҳларга тегишли бўлади. Жумладан:

а) **Шахсни ифодаловчи терминлар** (таржимаси): Ушбу терминлар таржима таржима қилиш жараёни энгил кечади, боиси асл тилда ҳам, таржима тилида ҳам мувофиқлик кузатилади, жумладан: *accused* - айбланувчи; *prosecutor* - айбловчи, қораловчи; *criminal* - жиноятчи; *victim* - қурбон; *maжrum* - *convict*; *murderer* - қотил; *hijacker* - босқинчи; *actuary* - котиб (судда); *innocent* - айбсиз; *claimant, claimer* - даъвогар; *guвоx* - *witness*; *representative* - вакил; *intermediary* - воситачи; *dope-fiend* - гиёҳванд; *investigator* – терговчи; *litigant* - судланувчи.

б) **Юридик жараён ва ҳаракатни ифодаловчи терминлар** (таржимаси): *investigation* - тергов; *divorce* - ажрашув; *accusation* - айблов; *claim* - даъво; *subpoena* - судга чақирув; *giving evidence* - кўрсатма бериш; *voting* - овоз бериш, овозга қўйиш; *isolating* - алоҳида сақлаш; *obedience* - итоъаткорлик; *imprisoning* - қамоққа олиш; *robbery* - талончилик; *invasion* - босқинчилик; *contumacy* - бўйсунмаслик; *apathy* - бепарволик; *homicide* - қотиллик; *suicide* - ўз жонига қасд қилиш; *restriction* - чеклов; *servicing* – хизмат қилиш; *irregularity* - эгрлик, қинғирлик.

в) **Юридик предметларни ифодаловчи терминлар** (таржимаси): *statement* - баённома; *шартнома* - *contract*; *shackle* - кишан; *wig* - ясама соч (судья учун); *wooden hammer* - ёғоч болға; *legal paper* - юридик ҳужжат; *order* - тинтув буйруғи; *drug* - қора дори; *fence* - панжара (тўсиқ). Таҳлилларимизга асосан, таржима **тўлиқ лексик мувофиқлик** жараёни терминология соҳасида ўзининг барча хусусият ва функцияларини эмас фақат терминологик хосланган белги

³ Раҳимов Ф., Таржима назарияси ва амалиёти. Давлат илмий нашриёти. 2016 й. - Б 52.

хамда ифодаларни таржимада намоён этади. Акс ҳолда, асл тилдан таржима тилига ўтган лексик бирликлар умумистеъмол сўзларига айланиб қолади.

Хулоса. Тилшунослик соҳасида таржима алоҳида йўналиш бўлибгина қолмай, ўз таркибида бир неча тармоқларни қамраб олувчи ижтимоий соҳа. Унинг назарий томонларини ўрганиш, таржимоннинг аслият тилининг шакл ва мазмунини мукамал тақдор яратишдаги интеллектуал қуролларидир.

Таржима амалиётининг маданий жиҳатлари, таржимон турли тилларнинг маданий тушунчаларни, шу жумладан, маданий таржима моделларни, маданий тоифаларни ва маданий метафораларни ўша тил хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда эквивалентини топган ҳолда тақдим этишини талаб қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мусаев Қ. Таржима назарияси асослари. Фан. -Т.: 2005.-4 б.
2. Саломов Ғ. Тил ва таржима. Т.: 1976.-285 б.
3. Раҳимов Ғ., Таржима назарияси ва амалиёти. Давлат илмий нашриёти. 2016 й. - Б 52.
4. Байт ал-ҳикма ва Марказий Осиё олимларининг Бағдоддаги илмий фаолияти, Ўзбекистон НМИУ. -Т.: 2010. - Б 264.
5. Саримсоков Х.А. Инглиз ва ўзбек тилларида спорт терминларининг чоғиштира тадқиқи: Филол. фан. д-ри (PhD) дисс. – Тошкент, 2020. – 12 б.
6. Бобоёров М. Ҳ. Мустақиллик даври жисмоний тарбия ва спорт атамаларининг шаклланиши: Филол. фан. номз. дис. ... автореф. – Самарқанд, 2009. – 22 б.
7. Фозил Йўлдош ўғли, Алпомиш достони, Шарқ: -Тошкент. 1998, 94 б.